

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראל זצ"ל

וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיִּלְךְן שָׁם

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

ה"מקום" מהו? בחמדת ימים **לפרשת ויצא תשע"ז**, הסברנו כי צירוף המילים מקום + שם, רומז לנוכחות שכינה. מה שהופך מקום חומרי למקום קדוש בעל משמעות רוחנית.

בחז"ל ובראשונים מצאנו כמה כיוונים:

יונתן תרגם: "וַיִּצְלִי בְּאֶתְרֵי בֵי מוֹקְדָּשָׁא" ובעקבותיו רש"י: "הוא הר המוריה שנאמר בו (לעיל כ"ב ד) וירא את המקום מרחוק", חזקוני פרש: "מאבני המקום מאבני המזבח שיצחק אביו נעקד עליו"

בעל הטורים העיר: "ג' פעמים כתיב מקום בפסוק. רמז לג' רגלים שיעלו בניו למקום ההוא" כולם מצאו ראיות ורמזים לכך שמדובר בהר הבית, הר המוריה, מקום המקדש.

רשב"ם ורד"ק פירשו אחרת ולא ייחסו למקום זה כל ייחודיות.

הרשב"ם הסביר: "אירע לו דרכו במקום אחד חוץ מעיר לוז"

ומעין זה ברד"ק: "בדרכו פגע בְּעָרְבַּי במקום אחד שהיה בדרך יום אחד מבאר שבע, והיה עָרְבַּי ולן שם כי לא יכול ללכת יותר באותו יום כי כבר בא השמש בבאו במקום".

אבן עזרא ראה בפסוק המופיע בסוף הפרשה: "וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית אֵל" (בראשית כ"ח יט) ובפסוק המופיע בפרשת וישלח: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵּית אֵל וְשָׁב שָׁם וְעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לְאֵל הַנְּרָאָה אֲלֵיךָ בְּכַרְתָּךְ מִפְּנֵי עֲשׂוֹ אֲחִיךָ" (שם, ל"ה א) כמי שמפרשים מהו ה"מקום" שעליו נאמר וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיִּלְךְן שָׁם. לכן פירש שהכוונה לבית אל. ראה נוספת הוא הביא מדברי הנביא הושע: "והטעם במקום הידוע היום, וכן אמר הושע ושם ידבר עמנו (הושע יב, ה), כי הוא התנבא על ירבעם בן יואש, והוא היה בבית אל, ואמר לשון רבים בעדו ובעד עמוס, ובספר עמוס מבואר".

נסה לבאר את המסתתר מאחורי פירושו של אבן עזרא.

לתרגום, לרש"י, לחזקוני ולבעל הטורים היה חשוב להדגיש כי כבר בתקופת האבות הר הבית היה בבחינת המקום המיוחד לעבודת ד'.
אבן עזרא רצה ללמדנו שאף על פי שבתקופת האבות לבית אל היה מקום חשוב בעבודת ד', עם בחירתה של ירושלים בימי דוד נפסלו שאר המקומות.

ירבעם הראשון, שחלק על מלכות בית דוד ובחירתו לדורות, חלק גם על בחירתה של ירושלים. לכן הקים בבית אל מרכז לעבודת ד'. נביאי האמת יצאו כנגדו חוצץ. הראשון שעשה זאת היה איש האלקים שבא מיהודה שחז"ל זיהו אותו עם עדו הנביא (עיינו מלכים א' י"ג כל הפרק, מלכים ב' כ"ג יז, מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק לו ד"ה עשרה נקראו).

אליהו נאבק בחיאל בית האלי, שהיה כנראה ראש הממסד הדתי בבית אל, שמשך את העם לעבודת הבעל (עיינו סוף פרק ט"ז ותחילת פרק י"ז, במלכים א').

גם הנביא עמוס ניסה להילחם באמציה כהן בית אל, והגיע עמו לעימות חזיתי שגם ירבעם השני היה מעורב בו (עיינו עמוס ז' ז-ז).

הנביא הושע, שהאבן עזרא מצטט אותו ואלו דבריו: "בְּפִטְוֹן עֲקֵב אֶת אֲחִיו וְכֹאנוּ שָׁרָה אֶת אֱלֹהִים: וַיִּשָּׂר אֵל מְלֹאךְ וַיִּכְלַךְ וַיִּתְחַנֵּן לוֹ בֵּית אֵל וַיִּמְצְאוּ וְשָׁם יִדְבַּר עֲמֹנוּ" (י"ב ד-ה) מתמצת בסדרת רמזים, בשני פסוקים אלה, את המאורעות המרכזיים בפרשיות: תולדות – ויצא – וישלח, שקשורים לבית אל ולמאבק של יעקב בעשיו ובשרו. לשון הרבים שנקט הושע בסוף דבריו משמשת לדעת אבן עזרא, הפניה לביקורתו של הנביא עמוס כנגד בית אל וכהניה.

הבה נתפלל שהקשר של כל עם ישראל כולו, על כל חלקיו, עם ירושלים יתחזק וילך. לירושלים יש את הכח לאחד את כל עם ישראל.

לע"י ר' אליהו כרמל ז"ל נלב"ע ח' באייר תשע"ו	לע"י מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלב"ע י"ז בסיון תשע"ד	לע"י רבי יעקב בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמה סבג ז"ל	לע"י ר' מאיר בן יחזקאל ז"ל ברכפלד ז"ל	לע"י מרת שרה ונגרובסקי בת ר' משה זאב ע"ה נלב"ע י' בתמוז תשע"ד	לע"י הרב אשר וסרטיל ז"ל נלב"ע ט' בכסלו תשס"ט
--	--	---	--	---	--

לע"י יחזקאל צדיק ז"ל, נלב"ע י"א באייר תשע"ו
מש' ארץ חמדה' אבלה על מותו של חברנו האהוב הרב ראובן אברמן זצ"ל, חבר הנהלת 'ארץ חמדה'
איש תורת אמת שגורה בפיו, מחנך דגול ואיש המעלה מכל הבחינות.
לע"י הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

חמדת האנציקלופדיה התלמודית

הפרשה בהלכה

אין מערבין שמחה בשמחה

לכאורה, את זאת למדנו מלבן, באומרו ליעקב: "מלא שבוע זאת ונתנה לך גם את זאת" – אינך יכול לשאת את רחל ואת לאה באותו זמן, כיון שאין מערבין שמחה בשמחה. אבל בגמרא מועד-קטן ט, א לומדים זאת משלמה המלך, שלשמחת חנוכת המקדש ייחד שבעה ימים בפני עצמם ("שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום" – מ"א ח, סה), ולא ניצל את שבעת ימי הסוכות לחגוג בחפיפה אותה שמחה. לאיסור זה יש נימוק הגיוני: מי שמערב שתי שמחות זו בזו, אין לבו פנוי לשמוח בכל אחת מהן לחוד כפי שהיה ראוי.

מאותה סיבה לא מקיימים חתונה בחג ובחול המועד. האם לא נוכל לקיים חתונה גם בפורים? אם הלימוד הוא משלמה המלך, הרי שאיסור העירוב אמור רק בשמחה שחוייבנו בה מן התורה (כמו "ושמחת בחגך", בסוכות). אבל אם אנו למדים זאת מלבן, הרי השמחה בשבעת ימי המשחה היא מדרבנן, ואעפ"כ הקפיד לבן (ויעקב הסכים עמו) שלא לערב בשמחה זו שמחה אחרת. בפועל נתקבל כלל זה רק לגבי שמחה של נישואין, כיון ששמחות אחרות (סעודת מילה או פדיון) עורכים בחג ובמועד, ולא רק משום שבמילה מעורבת מידה מסויימת של צער (הכאב לתינוק). אולי משום שהשמחה היחידה שבה אנתנו מברכים "השמחה במעונו", והנחשבת באמת לשמחה, היא שמחת הנישואין.

ואף על פי כן, מותר לאדם אחד לשאת כמה נשים תחת אותה חופה. כמו כן מותר היה מעיקר הדין לקיים חתונה תחת אותה חופה לכמה אנשים בנושאם כל אחד את אשתו (אילולא היה חשש לקנאה ולאיבה בין המשפחות). כנראה הנחת היסוד היא שאדם אחד מסוגל לשמור בכמה אובייקטים המגיעים לידי, אבל בתנאי שסיבת השמחה היא אחת (נישואין). אדם אינו מסוגל לחלק את שמחתו לנושאים שונים זה מזה (שמחת החג עם שמחת חנוכת המקדש או עם שמחת נישואין). אם כך, בעצם לא היתה מניעה מכך שיעקב ישא את רחל ואת לאה אפילו בו ביום, ובתנאי שיקדיש לכל אחת מהן את שבעת ימי המשחה הנפרדים המגיעים לה.

ע"פ הערך אין מערבין שמחה בשמחה, בכרך א

אחות אשתו

אחות אשתו, כל זמן שאשתו חיה, היא אחת מן העריות האסורות מן התורה, שנאמר: "ואשה אל אחותה לא תיקח לצרור לגלות ערוותה עליה בחייה" (ויקרא יח, יח). דאגה התורה ששתי אחיות, שבמטבען אוהבות הן זו את זו, לא תגענה למצב שהן צרות זו לזו. לאחר פטירתה של אשה, מותר ואף מומלץ לאדם לשאת את אחותה. עשרו בנפשכם כיצד הבית שאיבד את "עקרת הבית" שלו חוזר ומתפקד כמעט בצורה דומה לאחר שאבי המשפחה נושא את אחות אשתו המנוחה.

אחות משבע מצוות בני נח היא איסור העריות. האם נכלל בכך גם איסור זה של נשיאת שתי אחיות? ההבדל בין איסור זה לבין שאר איסורי עריות, שבאיסור זה נאמר "לא תיקח" - היינו, עיקר האיסור הוא האישות, הקידושין, ולא הביאה, והלא אצל בני נח לא קיים המושג 'קידושין'. בכך מבארים הראשונים, ובתוכם הרמב"ן בחידושו ליבמות צז, א, מדוע נשא יעקב שתי אחיות - הרי הוא עדיין היה בגדר "בן נח".

אולם יש אומרים שמהפסוק המהווה כותרת לפרשת העריות - "איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו" (ויקי יח, ו) לומדים שכל העריות שבפרשה זו נאסרו על כל איש ואיש, גם על בני נח. לשיטה זו נזדקק לתירוץ אחרים לנישואיו של יעקב, כגון לתירוץ אחר של הרמב"ן, בפרושו לתורה, שבעודו בחוץ לארץ לא התחייב יעקב במצוות. ע"פ הערך אחות אשה בכרך א

רפואה והלכה

חלום

מתוך: א. שטינברג, אנציקלופדיה הלכתית רפואית, מהדורה חדשה תשס"ו, כרך ב, ערך בקור חולים, טורים 312 – 331

ראה בהרחבה באנציקלופדיה תלמודית כרך ז ערך דברי חלומות טור' פד ואילך, ושם כרך ח ערך הטבת חלום טור' תשנג ואילך

וַיִּזְכְּרוּם וְהָיָה סֵלֶם בְּמִצְרַיִם אֲרָצָה וְרֵאשִׁי בְּמִצְרַיִם הַשְּׂמִימָה וְהָיָה מִלְאָכִי אֶלֶהִים עֲלֵיָם וַיְרַדִּים בְּאֵרֶסְרַיִם כִּי יִבְנוּ

פרשנות המקרא

לָכֵן עֲזַרְלָא (בראשית מ יב): 'פתרונו' - פירושו. ולא מצאנו מילת פתרון כי אם עם החלום.

למנצ"ן (בראשית מ ה): לשון פתרון חלומות היא המקרה אשר יקרנו לעתיד, ויקרא המודיע אותו העתיד פותר, ועל דעת רבים כי פתרון הוא פירוש וטעם.

רצנו בחיי (בראשית כח יב): 'ויחלם והנה סלם מצב ארצה' - אין חלום זה כחלומות הנהוגים בין בני אדם, וגם אינו חלום של רוח הקודש בלבד, שאילו כן היה אומר בסוף וייקץ יעקב משנתו והנה חלום, אבל חלום של נבואה גמורה כענין חלומות הנביאים שנבואתם על שני חלקים אלה.

לָכֵן צַהֲיִי (בראשית מא א): ודע כי החלומות מפני ג' סיבות: מפני מאכלים, מפני מחשבות, מפני חיזוק הנפש. המאכלים מולידים גסות ומעלין עשן אל המוח והחלום הבא בסיבת זה הכל עניני הבל ודברים בטלים; החלום הבא בסיבת מחשבות הוא כשאדם מחשב בהם תדיר ומכח ציור המחשבה שהוא מחשב בהם ביום יראה אותם בלילה וכו'; והחלום הבא מפני חיזוק הנפש הוא האמיתי הראוי מכולם שהוא מכוחות הנפש, שכח המדמה מצייר בעת השינה הדברים המורגשים שכבר חשב עליהם והשיגם בהקיץ וחקקם בדמיונו ובשעת השינה שההרגשות בטלות הכח הזה מתחזק בו עד שיהיה הענין נדמה לו כאילו ראה אותו בהרגש, והחלום הזה צודק כשהכח המדמה חזק באדם, והוא שבא לאדם מבלי שיהרהר בו ושלא על דרך הרגילות כלל, וזו היא נבואה קטנה שאמרו חז"ל שנתנו לשוטים ולתינוקות, מפני שאין להם דעת ולא הטריחו חושיהן בהקיץ להשכיל בדברים המורגשים ולעצור אותם בדמיונם, ולפיכך כל מה שהכח המדמה שלהם ישתלם להם בהקיץ ישתלם להם בעת השינה שהם מדמים דברים אמיתיים ומתקיימים. והחלומות שהם מהמין הזה הם באים בין לצדיקים בין לרשעים מבלי שיהרהר אדם בענין זה כלל.

בְּעֵל הַטּוֹרִים (בראשית כח יב): 'חלום' - בגימטריא 'זה בנבואה'.

בְּעֵל הַטּוֹרִים (בראשית מא יג): 'כאשר פתרי' - בגימטריא שהחלומות הולכים אחר הפה.

אֹרֶךְ הַחַיִּים (בראשית כח יב): טעם אומרו 'והנה' להיות שאין החלום מוחלט בבחינת הצדק, כי חלומות שווא הם, גם שעל כל פנים יהיה בהם תבן כי הם במראה השעמום ודמיונות, אלא כל דבר נגלה אצלו ומבואר כיום יאיר, ואין זה דומה לשאר החלומות שרואה דבר ואינו מחליט בראייתו מה שהוא רואה, ולזה תמצא שדקדק לומר בכל פרט ופרט מהנגלה אליו בחלום.

אֹרֶךְ הַחַיִּים (בראשית לז ו): והנה דע כי החלום אשר יהיה במראה הנבואה והודעה מהמודיעים שלפני ה' האות והמופת הוא אם יהיה החלום לחולם בהיר וצהיר כיום יאיר שיהיה הדבר בעיניו כאילו הוא בהקיץ ממש בא האות והמופת להודיע כי מחזה שדי יחזה, כי החלומות אשר הצעירים ישחקו בו יהיה בלבול הרעיון והגזמת הנדמה.

רָץ הַיָּרֵךְ (בראשית כו ו): 'בחלום' - ... הקרוב לשרשים 'עלם', 'הלם', 'ואלם' (המורים על משהו קשור, כבול, מקופל ומכווץ, בלתי מפותח); וממנו 'חלמות' (החלמון) ו'חלם' (לשון החלמה). הרי זה מצב ... שבו הרצון החופשי כבול, הגוף והרוח פועלים על פי חוקים אחרים; כשם שבחלמון הזה מקופלים ואחוזים בערבוביה ובהיעדר דמות כל אותם הנבטים של האורגניזם העתיד להיווצר ... כך בחלום חסר השכל הפעיל של הנשמה: מחשבות ודמיונות ארוגים ואחוזים אלו באלו ... באותו מצב יש והקב"ה אומר את דברו לאדם: "יגלה און אנשים ובמסרם יחוסם" (איוב לג טז). בחלום השלוח מאת ה' _ ה' הוא הוא השכל הפעיל.

מַלְאָכִים (בראשית כח יב): עתה יספר ארבעה חסרונות שהיו בנבואה עצמה, כמו שחשב הרמב"ם בחיבורו ה' דעות ובסי' מו"י בהבדלים שבין נבואת משה לנבואת יתר הנביאים. [הבדל א] שהנבואה הבלתי שלמה תהיה בחלום וכו', [ב] שהנבואה הבלתי שלמה יבואו בה משלים וחידות, וכל שהמשל בלתי מובן הוא סימן לגריעות הנבואה וכו', ועל זה נאמר 'והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה', שהוא משל וחידה ועדיין לא נודע פתרונו אל נכון, [ג] שהנבואה באספקלריא שאינה מאירה תבא על ידי מלאך, ועל זה נאמר 'והנה מלאכי אלקים עלים וירדים בו', שהם המלאכים שהגיעה הנבואה זו אליו באמצעותם, [ד] שהנבואה הבלתי שלמה יתערב בה כח המדמה ויראה מחזות ודמיונות.

מַלְאָכִים (בראשית מא ח): 'ויהי בבקרי' - שחלום של שחרית מתקיים, כמו שאמרו חז"ל. 'ותפעם רוחו' - שנתרגש מאד מן החלום, וזה מורה שהוא חלום אמיתי כמ"ש בסי' החלומות.

מַלְאָכִים (בראשית מא יב): 'איש כפתרון חלמו חלמוני' - שכל הפותרים יבקשו דמיונות רחוקים וחקיקיים זרים של החלום, למשל רדיפת השונא אותו יחקה בחלום כאילו חיה רעה רודפת אותו, הנהר מורה שלום וכו', אבל יוסף לא ביקש שום משל ודמיון, רק שפתרונו הוא כפשטות החלום וכו'. 'ונספר לו ויפתר לנו את חלמתינו' _ ר"ל כי פותר חלומות ישאלו וידרשו אחרי מזג החולם וטבעו, שיש הבדל לענין החלומות ממזג האדם וכו'.

חלום הוא חיזיון לילה, מראה, מחזה, או חזון שאדם רואה לפעמים בשנתו. לשיטת הסוברים שיש קשר מהותי בין חלום לנבואה, הרי אלו שמות נרדפים [1], מה שאין כן לשיטת הסוברים שיש הבדל מהותי בין חלום לנבואה. יש מי שכתב, שחלום הוא מלשון חלימות ובריאות [2].

בעל חלומות הוא אדם שמרבה לחלום [3], או כינוי למלאך הממונה על החלומות [4]. באופן מושאל משמש החלום ככינוי לדבר שאין לו אחיזה וקיום, והוא חולף ומתנדף בקלות [5]; כביטוי לרצון חזק שדבר יקרה, אף שאיננו במציאות [6]; או כדבר רחוק וחסר שחר - 'חלום באספמיא' [7]. הסבר החלום ומשמעותו הוא פתרון החלום [8], או שברו של החלום [9], היינו שהחלום דומה לכלי סגור המכסה על מה שבתוכו, נשבר הכלי, כלומר נפתר החלום, נתגלה תוכנו [10], או פשרו של החלום, שהוא לשון תרגום ארמי לפתרון [11].

החולמים במקרא ובחז"ל

מצינו במקרא מספר תיאורים של חלומות: חלומו של אבימלך בפסוקנו; חלומותיו של יעקב [12]; חלום לבן הארמי [13]; חלומותיו של יוסף [14]; חלומותיהם של שר המשקים, ושל שר האופים [15]; חלומותיו של פרעה [16]; חלומם של שני המדיינים בענין גדעון [17]; חלומם של שלמה [18]; חלומותיו של נבוכדנצר [19]; חלומם של דניאל [20]. כל החלומות שבמקרא נאמרו בהם גם פתרונותיהם, חוץ מחלומו הראשון של יעקב על הסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה [21]. כל שנותיו של דוד לא ראה חלום טוב, וכל שנותיו של אחיתופל לא ראה חלום רע [22]. מצינו בתלמוד תיאורים רבים של חולמי חלומות, בחלקם לגלות מציאות, ובחלקם לגלות הלכה [23].

התייחסות לחלומות ולפתרונם בחז"ל

- חלום רע עדיף מחלום טוב, לפי שהוא מביא את האדם לידי תשובה [24].
- חלום רע די לו מה שאדם מתעצב עליו שיתבטל, וחלום טוב די לו מה שאדם שמח בו שיתבטל [25].
- חלום רע קשה יותר ממלקות, לפי שהחולם דואג ממנו [26].
- לאדם טוב מראים לו חלום רע, כדי שיידאג ולא יחטא, ושיכפר לו עצבונו, ולאדם רע מראים לו חלום טוב, כדי לשמחו שיאכל עולמו [27], והיינו שאדם טוב לא זוכר את חלומותיו הטובים.
- אם ראית חלומות וחזיונים רעים, קפוך לשלושה דברים ואתה ניצול – לתפילה, לצדקה, לתשובה [28].

- כל הלן שבעה ימים בלא חלום, נקרא רע [29].
- חלום טוב הוא אחד משלושה דברים, שצריכים לבקש עליהם רחמים שיבואו, לפי שהם בידו של הקב"ה [30].
- לעולם יצפה אדם שחלום טוב יתקיים עד כ"ב שנה [31].
- אם בא לישון מתוך שמחה, מראים לו חלום טוב [32].
- כל הצנוע בבית הכסא, חלומותיו מיושבים עליו [33].
- חלום הוא אחד מששה דברים היפים לחולה [34].
- אדם ישן כאן, ורואה חלום באספמיא [35], במובן של ראייה רחוקה ובלתי מוכרת.
- חלום של מלך, של כל העולם כולו הוא [36].
- הרואה נהר בחלום, ישכים ויאמר [37] הנני נוטה אליה כנהר שלום; הרואה ציפור בחלום, ישכים ויאמר [38] כצפרים עפות כן יגן וגו'; הרואה קדרה בחלום, ישכים ויאמר [39] ה' תשפת שלום לנו; הרואה ענבים בחלום, ישכים ויאמר [40] כענבים במדבר מצאתי ישראל; הרואה הר בחלום, ישכים ויאמר [41] מה נאוו על ההרים רגלי מבשר; הרואה שופר בחלום, ישכים ויאמר [42] והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול; הרואה כלב בחלום, ישכים ויאמר [43] ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו; הרואה ארי בחלום, ישכים ויאמר [44] אריה שאג מי לא יירא; הרואה תיגלחת בחלום, ישכים ויאמר [45] ויגלח ויחלף שמלותיו; הרואה באר בחלום, ישכים ויאמר [46] באר מים חיים; הרואה קנה בחלום, ישכים ויאמר [47] קנה רצוץ לא ישבור; הרואה שור בחלום, ישכים ויאמר [48] בכור שורו הדר לו [49].
- חז"ל התייחסו לחלומות שונים מבחינת הפתרונות, כגון הרואה באר בחלום, רואה שלום, או מצא תורה; הרואה קנה בחלום, יצפה לחכמה, או לבינה; ועוד דוגמאות רבות כהנה [50], [51].
- עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים, מה שפתר זה לא פתר זה, וכולם נתקיימו [52]. יש מי שכתבו, שמקצוע זה של פתרון חלומות תלוי במזל ולא בחכמה [53]. יש מי שכתב, שהיה זה מנהג והרגל בימים קדמונים, שהיו אנשים מהמתבודדים ומתעסקים בחכמת פתרון חלומות [54].
- כל החלומות הולכים אחר הפה, כלומר הולכים לפי הפתרון, ובתנאי שהפתרון הוא כעין החלום [55].
- בדרך כלל פותר החלום איננו חולם החלום [56].
- אין חלום שאין לו פתרון [57].
- חלום שלא פתרוהו, הוא כמו איגרת שלא קראו אותה, שכל החלומות הולכים אחר הפתרון [58].

מהות החלום ותוקפו בהלכה ובמחשבת ישראל

'ענייני החלומות הם דברים מכוסים וסתומים, וסיבתם נעלמה מעיני בשר ודם, וגם יש בהם דברים המתנגדים זה לזה במקרא ובדברי חז"ל' [59], 'ויש בכל הדברים האלו של פתרון חלומות, סגולות או דברים נעלמים, לא נתבארו לנו עתה סיבתם' [60]. ואמנם מצינו במקרא ובחז"ל מאמרים ודעות שמשמע מהם, שהחלום חסר משמעות, אינו צודק, אינו מתקיים, ואינו אלא תענועי הדמיון מסיבות שונות; ולעומת זאת יש מאמרים שמשמע מהם, שיש משמעות לחלום בידיעת העתיד, בקביעת הלכה, או בקביעה התנהגותית מוסרית, מהם שהחלום צודק ואמיתי כולו, ומהם שהוא צודק לפחות באופן חלקי. אף במקורותיו וסיבותיו של החלום מצינו דעות שונות ומנוגדות, וכפי שיבואר להלן.

החלומות המתקיימים, שיש להם ממשות, ואשר ניתן לסמוך עליהם לקביעת הלכה או הנהגה, נקראים בלשון הראשונים חלומות צודקים [61]. ולעומתם, חלומות חסרי משמעות וחסרי שחר נקראים חלומות שווא [62], והבל [63]. להלן ראיות להיות החלומות צודקים, מתקיימים וממשיים:

כל החלומות שהוזכרו במקרא, אשר המקרא ייחס להם משמעות נבואית אמיתית. כל החלומות המוזכרים בתלמוד, אשר מתוארת בהם התחזית להתקיימותם על פי תכני החלום. דיני הטבת חלום, תענית חלום, נדר בחלום, ונידוי בחלום, מעידים על משמעות בדרגות שונות שיוחסו לחלומות. 'נביאכם וגו' בחלום אדבר בו' [64]. 'וישאל שאול בה' וגו' גם בחלומות' [65]. חלום אחד מששים לנבואה [66]. אמר הקב"ה, אף על פי שהסתרתי פני מהם, בחלום אדבר בו [67]. נובלת נבואה _ חלום [68]. שלושה חלומות מתקיימים _ חלום של שחרית, וחלום שחלם לו חברו, וחלום שנפתר בתוך חלום, ויש אומרים אף חלום שנשנה [69]. כל חלום שהוא סמוך לבוקר, מיד הוא בא [70]. בחלום אדבר בו הוא על ידי מלאך, והחלומות שווא ידברו הוא על ידי שד [71]. כיום פסקה נבואה ופסקה בת קול, ואין בני האדם משתמשים אלא בחלום [72].

יש מקורות שמשמע מהם, שאמנם אין החלום כולו ממשי ואמיתי, אך לפחות באופן חלקי יש לו משמעות צודקת ואמיתית: כשם שאי אפשר לבר בלא תבן, כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים [73]. שמואל, כשהיה חולם חלום רע אמר 'חלומות שוא ידברו' [74], וכאשר היה חולם חלום טוב היה תמיה ואומר, וכי חלומות שוא ידברו, והרי כתוב [75] 'בחלום אדבר בו' [76]. חלום אף על פי שמקצתו מתקיים, כולו לא מתקיים [77]. לא חלום טוב מתקיים כולו, ולא חלום רע מתקיים כולו [78]. החלומות, מהם שכולם אמת, ומהם שיש בהם אמת ושקר [79].

ראיות להיות החלומות בלתי צודקים, חסרי ממשות ומשמעות:

'לא תשמע וגו' אל חולם החלום ההוא' [80]. 'אשר אתו חלום יספר חלומו' [81]. 'כחלום יעוף ולא ימצאהו' [82]. 'חלומות השוא ידברו' [83]. 'כי בא החלום ברב ענין' [84]. 'כי ברב חלמות והבלים ודברים הרבה' [85]. אין מראים לו לאדם בחלום, אלא מהרהורי לבו ומחשבותיו ביום [86]. אפילו בעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת, אל ימנע עצמו מן הרחמים [87]. חלום של בין השמשות בערב שבת אין בו ממש [88]. דברי חלומות אינם מעלים ואינם מורידים [89].

באופן כללי, ברור שקיים הבדל בין חלומות של נביאי האמת, שהם צודקים ואמיתיים, ומהווים ביטוי של נבואה, לבין חלומות רגילים של בני אדם, שלגביהם מצינו את הדעות השונות בחז"ל על תוקפם המציאותי וההלכתי.

בין הראשונים והאחרונים מצינו דעות וגישות שונות ביישוב הסתירות הללו, ובהסבר מקורות החלום ומשמעותו. יש מי שכתב, שקיימת זהות מהותית בין החלום לבין הנבואה, וההבדל ביניהם אינו אלא כמותי. החלום נוצר בחלק המדמה של הנפש, ומה שמשיגים בני האדם בחלום הם 'דעות שכבר היו להם, ונשארו רישומיהן חקוקים בדמיונם עם כל מה שבכוחם המדמה, וכאשר בטלו דמיונות רבים והשביטות, נשארו רישומי הדעות ההן לבדי' [90]. לפי שיטה זו מתחלקת הנבואה לדרגות שונות, והחלום של הנביאים מהווה דרגות ג-ז במדרגות הנבואה. דרגות אלו הם – חלום של ראית משל, חלום של שמיעת דברים, חלום שבו מדבר עמו איש, חלום שבו מדבר עמו מלאך, וחלום שבו כאילו נראה הקב"ה מדבר אליו [91], ויש מי שכינה את החלומות האמיתיים כנבואה קטנה [92]. ולעומתם יש מי שסבור, שיש הבדל מהותי בין החלום לנבואה, והדמיון ביניהם הוא חיצוני בלבד, שכן החלום בא מכוח דמיונו הפרטי של האדם, לפי חוויותיו האישיות ומצב גופו, בעוד שהנבואה באה כהתגלות והתודעות אלקית מלמעלה [93].

בין אם ההבדל בין הנבואה לחלום הוא איכותי-מהותי ובין אם הוא כמותי, נראה שהפוסקים והפרשנים סבורים, שרוב החלומות מתהווים בהיות הכוח המדמה בלתי בריא, או על ידי סיבה גופנית, כגון עיכול המזון המעלה אדים אל המוח, או על ידי חולשת המזג מבריאות הגוף, והם משתנים לפי הליחות של האדם, או על פי חוויותיו בעירנות, ומחשבותיו במשך היום, והחלום הוא התגלות מחשבות בלתי סדורות, שבזמן עירנות הן מדוכאות ובשינה הן משתחררות. חלומות אלו המה הבל ואין בהם ממש, ואינם מעלים ואינם מורידים,

ואין לחוש להם כלל [94]. ואם יזדמן שיהיה בו דבר אמת – מעט הוא, אבל הנבואה כולה אמת אין בה שקר כלל [95]; ופעולת המדמה אף על פי שצודקת במקצת, הרבה פסולת מתערבת עמו, ואין חוששים לו עד שיתברר [96]; ודבר ידוע הוא, שרוב החלומות הם דברים בטלים, ואפילו של נבואה, הוא דווקא כשמתייחס לעתיד, אבל אם הוא מתייחס לעבר, אין לו משמעות [98]. וכן יש מי שכתב, שהחלום שיש בו ענין של אמת, עצמו, ובין אם חלם לו אחר, דברי חלומות אינם מעלים מורידים, שכלל הוא לכל החלומות [99].

אכן יש מיעוט דמיונות של החלומות שהם אמיתיים וצודקים, אשר אין להם יחס לסיבות גופניות, אלא שהם באים מפני חיזוק הנפש, כשהכוח המדמה חזק ובריא באדם, והם הוראה והודעה מן השמים, והם נבואה קטנה, והם אחד מששים בנבואה [100], והחלום אשר יהיה מראה הנבואה והודעה מהמודיעים שלפני ה' הוא אם יהיה החלום בהיר וצהיר כיום יאיר, שיהיה הדבר בעיניו כאילו הוא בהקיץ ממש, כי החלומות אשר צעירים ישחקו בו יהיה בלבול הרעיון והגזמת הנדמה [101].

יש מי שחילק את החלומות לשלושה סוגים, מבחינת פתרונם: האחד, שפתרון החלום כולו הולך אחר הפה, ובלא הפתרון אינו לא טוב ולא רע; השני, שיש לו פתרון קרוב לאמתו, ויתקיים גם בלא פתרון, אלא שיכול להשתנות לפי הפתרון; והשלישי, שכולו אמת, ולא ישתנה גם לפי שינוי פתרונו [102].

כללים אחדים נאמרו ביחס לתוקפו של החלום מבחינת ההלכה. יש שהסתפקו במהות החלומות, וכתבו שבכל חלום יש ספק אם יש בו ממש, או שאין הוא אלא דברים בטלים, ולכן בענייני ממון, ספקו להקל, הואיל והמעוות הן בחזקת בעליהם, ואין להוציאם ללא ראייה ברורה, אבל בענייני איסור, ספקו להחמיר, ויש לחשוש לחלום [103], ויש הסבורים שאף בדבר איסור אין חוששים לחלום, כי דברי חלומות אינם מעלים ואינם מורידים [104].

בדרך כלל החלום אחר הרוב, ורוב החלומות הם הבל, אבל בענייני סכנה אין הולכים אחר הרוב, וחוששים אף למיעוט, ולכן יש לחוש לחלום הנוגע לענייני סכנה [105].

בדברים שאינם נוגדים את הדין, יש לחוש לדברי החלום, כגון מי שחולם שמתרגשת רעה על ציבור וכיוצא ב"ב, יש לחוש לכך, ולהתענות ולחזור בתשובה [106], ויש מי שכתב, שהחלום הוא בגדר גילוי מילתא בעלמא, ולכן מי שרוצה לסמוך עליו, ולחוש לחומרא, תבוא עליו ברכה, אבל מי שאינו רוצה לסמוך עליו, הרשות בידו [107]. אבל אם מראהו החלום על ביטול מצוות מן התורה או אפילו מדרבנן, אסור לשמוע לחלום זה [108].

תוקפו של החלום בענייני הלכה נידון בהרחבה ביחס לשאלת חלום. מחלוקת הפוסקים היא, אם מותר למורה הוראה לשאול בחלום לפתור לו בעיה הלכתית, ואם ראה בחלום תשובה לבעיה הלכתית – אם שומעים לדברי החלום. יש שהוכיחו, שבתקופת המקרא היו שערכו שאלת חלום [109], ויש שכתבו שהיו מהאמוראים שעשו שאלת חלום [110]. מהראשונים מצנינו הרבה, שהעידו כי ראו בחלום פתרונות לשאלות הלכתיות [111], ובעיקר מפורסם הוא רבי יעקב ממרוויש מבעלי התוספות [112], ששאל ספקותיו בשאלות חלום, ופירסם בספרו שאלות ותשובות מן השמים [113]. אמנם יש מי שדחה את רעיון שאלת החלום, ואת שיטתו של ר' יעקב בשו"ת מן השמים, כי התורה לא בשמים היא, ודברי חלומות לא מעלים ולא מורידים [114], ועוד יש מי שכתב, שיימנע אדם משאלת חלום לידע איזה אשה יקח, ובאזיה עסק יצליח [115]. מהאחרונים יש שקיבלו להלכה את תוקפם של הגילויים ההלכתיים בחלום [116], ולשיטה זו אפילו לדעת הרמב"ם שנביא אשר יאמר כי גילו לו בחלום שסברת פלוני אמיתית, יחנק כנביא שקר, אך זהו רק אם חכמי הדור יכולים להכריע הלכה זו, אבל אם נפלה מחלוקת בין חכמי הדור, ואין מכריע, מותר לשאול מן השמים כמי ההלכה, ומותר לנהוג על פי התשובה שתקבל. אך רוב האחרונים דחו זאת, כי דברי חלומות אינם מעלים ואינם מורידים, והתורה לא בשמים היא, וחלום יעוף הוא, ואין בו ממש [117]. באופן דומה יש שדנו אם לסמוך על הכרעה הלכתית, כשהעידו עליה שבאה על פי רוח הקודש [118], או על ידי מגיד מן השמים [119]. לשיטות הסוברים שיש ממשות לחלום, או שיש לחשוש למשמעות כלשהיא לחלום, התפרסמו ספרים ומאמרים שונים על פתרונות לחלומות שונים ומגוונים [120]. יש מי שכתב, שנשתנו פתרונות החלומות מזמן התלמוד לזמננו, כמו שנשתנו הרפואות שבזמניהם [121].

פרטי דינים

בברכת המפיל לפני השינה תיקנו לומר 'ואל יבהלוני חלומות רעים' [122].

הטבת חלום - הרואה חלום ונפשו עגומה, ואפילו אין מרומז בו דבר רע, אלא שהוא נפשו עגומה עליו [123], ילך ויטיבנו בפני שלושה שאוהבים אותו, ויאמר להם 'חלום טוב ראיתי', ויאמרו לו 'טוב הוא וטוב יהיה, הקב"ה יעשהו לטוב, שבע פעמים יגזרו עליך מן השמים לטוב, ויהיה טוב', ויאמרו שלושה פסוקים שנאמר בהם שהקב"ה יהפוך רעה לטובה, שלושה פסוקי פדויות, ושלושה פסוקי שלומות [124]; יש אומרים, ששבע פעמים יגזרו עליך וכו' הוא חלק מנוסח הלחש [125], ולדעה זו אומרים את הלחש כולו שלוש פעמים [126], ויש אומרים שאין משפט זה מנוסח הלחש, אלא הכוונה שצריך לומר את הלחש שבע פעמים, וכן לענות אחריו שבע פעמים [127]. בשעת ההטבה יזכור את החלום במחשבתו [128], ויש מי שכתב שהחולם יגיד את חלומו למיטיבים, והם יפתרוהו לטוב [129]. זמן ההטבה, יש מי שכתב שהוא בסוף היום, אחרי היציאה מבית הכנסת [130], ויש מי שכתב, שהוא בשחרית [131]. נחלקו הפוסקים אם מותר לעשות הטבת חלום בשבת, והנכון שיעשו ההטבה במוצאי שבת [132]. מעיקר הדבר, טוב שירגיל אדם עצמו שלא ישים לב לחלומות, כי רובם אין בהם ממש, אלא שאם נפשו עגומה עליו ודואג מהחלום, יעשה הטבת חלום [133].

מי שראה חלום, ולא יודע מה ראה, בין אם אינו יודע אם החלום טוב או רע, ובין אם נשתכח ממנו החלום, יקום לפני הכוהנים בעת נשיאת כפיהם ויאמר: 'רבונו של עולם, אני שלך וחלומותי שלך, חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא, בין שחלמתי אני לעצמי, ובין שחלמו לי חברי, ובין שחלמתי על אחרים [134], אם טובים הם חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף, ואם צריכים רפואה, רפאם כמי מרה על ידי משה רבנו, וכמרים מצרעתה, וכחזקיהו מחוליו, וכמי יריחו על ידי אלישע, וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע לברכה, כך הפוך כל חלומותי עלי לטובה' [135], ומסיים יחד עם הכוהנים כשעונה הציבור אמן. והנכון לומר תפילה זו בשעה שמאריכים הכוהנים בניגון התיבות [136]. אם לא סיימו עדיין הכוהנים יאמר 'אדיר במרום, שוכן בגבורה, אתה שלום ושמך שלום, יהי רצון מלפניך שתשים עלינו שלום' [137], ויש נוהגים לסיים 'ותשמרני ותחנני ותרצני' [138], ויש נוהגים לומר 'אדיר במרום' בכל פעם בשעת אמירת השי"ש שים שלום, בשעה שאומר וטוב בעיניך [139].

ראוי לנהוג שלא לומר תפילה זו של רבונו של עולם בכל יום, אלא רק אם בא לו חלום בלילה שלפניו [140], אבל במדינות שאין הכוהנים עולים לדוכן אלא בשלוש רגלים, נוהגים כל הקהל לומר תפילה זו בשעת הדוכן, אפילו אותם שלא חלמו. והטעם, שאי אפשר שלא חלם פעם אחת בין רגל לרגל [141]. ובמקום שאין עולים לדוכן, יאמר תפילה זו בשעה שהשליח ציבור אומר שים שלום, ויסיים עם השי"ש, כדי שיענו הקהל אמן [142]. ואם ראה שלא יוכל לסיים עם השי"ש, יתחיל בשעה שהשי"ש אומר יברכך [143]. נוהגים לומר תפילה זו אף ביום טוב שני. ומכל מקום לא יתחיל מרבון אלא יתחיל מיהי רצון [144].

יש אומרים, שמותר לומר תפילת רבונו של עולם להטבת החלום גם בשבת, ויש אומרים שאין לאומרו בשבת, אלא אם חלם חלום רע באותו לילה [145].

ברכת כוהנים יש לה כוח לתקן חלום רע כשמתפללים עליו באותה שעה [146], כי זו היא עת רצון [147]. אף על פי שבשעת נשיאת כפים צריך להאזין לברכת כוהנים, ואין לומר פסוקים באותה שעה, התיירו לומר תפילה על החלומות משום סכנה, שמא חלום מסוכן הוא שצריך לרפואה [148], ויש מי שכתב שלא לומר תפילה זו בשעת ברכת כוהנים, כי זה מפריע לכוונה [149]. המקריא לפני הכוהנים לא יאמר תפילת הרבונו של עולם להטבת החלום, אף על פי שמובטח לו שיחזור למקומו [149].

תענית חלום - הרואה חלום רע, צריך להתענות למחר, שכן יפה תענית לחלום כאש לנעורת [150]. יש מי שכתבו, שהטעם הוא משום שהוא כספק סכנת נפשות [151]; ויש מי שכתבו, שהטעם הוא כדי שישבו ויעור במעשיו, ויחפש בהן, ויחזור בתשובה [152]. כל היושב בתענית, קורעים לו גזר דינו של שבעים שנה [153], ומתפלל עננו בכל תפילה, אף על פי שלא קיבלה מבעוד יום [154]. ובשבת אומר עננו באלקי נצור לשוני, קודם ליהיו לרצון, ובלא חתימה [155], וגם יבלה כל היום בתורה ובתפילה, ויתכפר לו [156].

מותר להתענות תענית חלום אפילו בשבת [157], אלא שצריך לחזור ולהתענות ביום ראשון, כדי שיתכפר לו מה שביטל עונג שבת, שכן אמנם יש מצווה לבטל החלום בשבת, אבל יש קצת עבירה כשמתענה בשבת, ולכן צריך לישוב תענית על תעניתו [158]; ואם תשש כוחו, ואינו יכול להתענות שני ימים רצופים, יתענה ביום אחר [159]. אם חל ביום ראשון ראש חודש [160], חנוכה, פורים או יום טוב, ואפילו יום טוב שני, ידחה התענית ליום אחר [161]; ואם חל ביום ראשון תענית חובה, כגון י"ז בתמוז, יש אומרים שאין התענית עולה לו, וצריך להתענות יום אחר, ויש אומרים שהיא עולה לו לחובתו [162]. יש אומרים, שאין להתענות תענית חלום בשבת אלא על חלום שראה שלוש פעמים [163], ויש אומרים שבזמן הזה אין להתענות תענית חלום בשבת כלל, שאין אנו בקיאים בפתרון חלומות לידע איזה טוב ואיזה רע. העולם אומרים שנמצא בספרים קדמונים, שעל שלושה חלומות מתענים בשבת, ואלו הם: הרואה ספר תורה שנשרף (ודווקא שנשרף אבל לא כשנפל, והוא-הדין לתפילין [164]), או יום הכיפורים בשעת נעילה, או קורות ביתו או שינוי שנפלו, ויש אומרים הרואה יום הכיפורים אפילו שלא בשעת נעילה, ויש אומרים הרואה שקורא בתורה, ויש אומרים הרואה שנושא אשה, וכן החלומות שאמרו בפרק הרואה במסכת ברכות שהם רעים, גם עליהם מתענים בשבת [165]. יש מי שכתב, שבכל מקרה אין לצום תענית חלום בשבת, אלא שצריך לצום שני ימים בחול, אחד לתענית חלום, ואחד תשלומים לשבת [166]. ומכל מקום אין להתענות בשבת אלא אם כן התענית עונג לו, כגון שנפשו עגומה עליו, וכשיתענה ימצא נחת רוח [167]. אם הררה ביום וחלם לו בלילה מעין ההרהור, לא יתענה בשבת, כי ההרהור גרם לו לחלום הרה, ולא שהראהו כן מן השמים [168].

חלום רע בראש השנה מצריך תענית בשני ימי ראש השנה [169].

חתן ביום חופתו, אף שזהו יום טוב שלו, אם נפשו עגומה עליו, חייב להתענות [170].

בערב יום כפור אסור לצום תענית חלום [171].

עוברות ומניקות אין להורות להן להתענות תענית חלום, אלא יתנו פדיון נפשן לצדקה [172].

מי שמונע להתענות תענית חלום מכשיל את הרבים [173], ועושה שקר בנפשו, ומתחייב בו מכת מרדות [174].

מקורות והערות

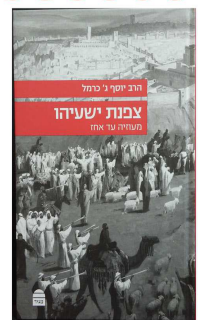
[1] ראה במו"נ ב מא ומה; [2] ראה רבנו בחיי בראשית מ ט, על פי ישעיה לח טז; [3] בראשית לו יט; [4] ברכות י ב. וראה רש"י סנהדרין ל א ד"ה בעל; רש"י אסתר ד א; חסדי דוד תוספתא מע"ש פ"ב, ובתוספתא שם הגירסא 'אישי החלום'; [5] איוב כ ח; [6] ישעיה כט ח; [7] נידה ל ב; [8] בראשית מ ה, ועוד; [9] שופטים ז טו; [10] דעת מקרא, שם; [11] אונקלוס, בראשית מ ה, ועוד; [12] בראשית כח יב; בראשית לא י; [13] בראשית לא כד; [14] בראשית לו ה; בראשית לו ט. וראה בחזקוני עה"פ כאן, שהיה ליוסף חלום נוסף שלא התקיים, ולפיכך לא נכתב; [15] בראשית מ ה; [16] בראשית מא ז; [17] שופטים ז יג; [18] מ"א ג ה; [19] דניאל ב א; [20] דניאל ז א; [21] ראה תו"ש, בראשית פכ"ח אות ע, בשם לקח טוב; [22] ברכות נה ב. וראה במשך חכמה, ריש פ"ר מקץ; [23] ברכות נו א; שם נו ב; שם נו ג; שבת נו ב; שם קנב ב; יומא כב ב; יומא פג ב; שם פז ב; תענית ט ב; שם כא ב; שם כד ב; חגיגה יד ב; יבמות צג ב; סוטה לא א; ב"מ פד ב; שם פה ב; ב"ב י א; שם קמג א; סנהדרין פב א; הוריות יג ב; מנחות פד ב; חולין קלג א; בכורות ה א; [24] ברכות נה א, וברש"י שם ד"ה עדיף; [25] ברכות נה א; [26] ברכות נה א, וברש"י שם ד"ה מנגדא; [27] ברכות נה ב, לפי גירסת רש"י שם; [28] ירושלמי סנהדרין י ב; [29] ברכות נה ב; [30] ברכות נה א, ובפירש"י שם ד"ה צריכים; [31] ברכות נה ב; [32] שבת ל ב, ובפירש"י שם ד"ה לחלום; [33] ברכות סב א; [34] ברכות נו ב; [35] נידה ל ב; [36] ב"ר פט ד; [37] ישעיה סו יב; [38] ישעיה לא א; [39] ישעיה כו יב; [40] הושע ט י; [41] ישעיה נב ז; [42] ישעיה כז יג; [43] שמות יא ז; [44] עמוס ג ח; [45] בראשית מא יד; [46] שיר השירים ד טו; [47] ישעיה מב ג; [48] דברים לג יז; [49] כל אלו בברכות נו ב; [50] כל אלו בברכות נו ב-נו ב. וראה בברכות נו ב, תיאור של אנשים שונים, שחלמו חלומות שונים ופתרונותיהם; [61] ב"ק נה א. וראה בפירוש רבנו בחיי דברים פרק כט סוף פסוק כח; [52] ברכות נה ב. וכבר דנו בשאלה איך ייתכן שתתחלף הוראת החלום לפי הפותר _ ראה בשו"ת מן השמים סי' כב; עקדת יצחק שער כט, עלה סד; אברבנאל עה"ת פ"ר מקץ; מהרש"א ח"א ברכות נה ב; מפרשי עין יעקב ברכות שם; אור החיים עה"ת בראשית מ ח. וראה בקדמוניות היהודים יז, ג, שהאיסיים עסקו בפתרון חלומות, ואף יוסף בן מתתיהו התפאר בבקיאותו בחכמה זו _ מלחמות היהודים ח ג, ח; [53] ראה בתו"ש שם ד"ה פותר. וכן כתב בשו"ת מן השמים סי' כב; [54] ראה בסי' מפשר חלמין ל"ה שלמה אלמולי; [55] ירושלמי מעשר שני ד ו; ברכות נה ב; זוהר ח"א דקצ"ד ע"ב. וראה במהרש"א ח"א ברכות שם. וראה בחידושי הגאונים על עין יעקב ברכות שם, ובספר הברית סי' יג, שפירש 'אחר הפה', היינו אחרי אכילת פיו ממאכלים גסים וכו'; [56] יומא כח ב; [57] ספרי קרח יח יט; ב"ר סח טז; [58] ברכות נה א, וברש"י שם ד"ה דלא מפשר; [59] שו"ת שיבת ציון, סי' נב; [60] שו"ת הרשב"ה המיוחסות לרמב"ן סי' רפז; שו"ת הרשב"ה ח"א סי' תת; [61] למשל כוזרי מאמר ג, נג; שו"ת תשב"ץ ח"ב סי' קכח; [62] זכריה י ב; [63] קהלת ה ו; [64] במדבר יב ו; [65] שמו"א חו ו; [66] ברכות נו ב. וראה במהרש"א ח"א ברכות שם, ובהגה' מהר"ץ חיות לסוטה ה א, בהסבר המספר 'אחד מששים' בהקשר זה; [67] חגיגה ה ב; [68] בראשית רבה מד יט. וראה מחלוקת בפירוש מאמר זה בין הרמב"ם מו"נ ב לו, לבין האברבנאל שם בסוף הפרק, בהקדמה ג; [69] ברכות נה ב; [70] בראשית רבה פט ו; [71] ברכות נה ב. וראה בשו"ת תשב"ץ ח"ב סי' קכח, שפירש ששד הוא שם מושאל לרוח רעה, שמוזקת ושודדת את האדם. וראה בזוהר ריש פ"ר ויצא, וריש פ"ר וישב, ובפ"ר מקץ דקצ"ו ע"א, שזהו המלאך גבריאל הממונה על החלומות. וראה במשך חכמה בראשית ריש פ"ר מקץ. וראה עוד על מאמר זה בפירוש האברבנאל עה"ת פ"ר מקץ; הרי"ב בן חביב בפירושו 'הכותב', על עין יעקב ברכות שם; [72] זוהר בראשית דרל"ח ע"ב; [73] ברכות נה א. וראה רש"י בראשית לו י. ובזוהר בראשית דקפ"ג ע"א _ אין חלום שלא יתערבו בו דברים כוזבים; [74] זכריה י ב; [75] במדבר יב ב; [76] ברכות נה ב; [77] ברכות נה א. וראה בתו"ש בראשית פל"ז אות פ, בגירסאות השונות של המאמר; [78] ברכות נה א; [79] זוהר ח"א דקצ"ט ע"ב; [80] דברים יג ד; [81] ירמיה כג כח; [82] איוב כ ח; [83] זכריה י ב; [84] קהלת ה ב; [85] קהלת ה ו; [86] ברכות נה ב, ובפירש"י שם. וראה חולין צב א; פס"י מקץ מא א; [87] ברכות י ב; [88] יומא פג ב; [89] תוספתא מע"ש פ"ה; גיטין נב א; סנהדרין ל א; הוריות יג ב; ירושלמי מע"ש ד ו; בראשית רבה נח טו; רמב"ם מע"ש ו ו, וזכיה ומתנה י ז; טושו"ע חו"מ רנה ט; [90] רמב"ם מו"נ ב לו-לח. וראה בזוהר ויחי דרל"ח ע"א, פקודי דרנ"ח ע"א, פנחס דרכ"ב ע"ב - שמשמע כשיטת הרמב"ם; [91] רמב"ם מו"נ ב מה. וראה עוד במלחמות השם לרלב"ג, מאמר שני; אור השם לר"ח קרשקש, מאמר ב כלל רביעי פ"ג; [92] רבנו בחיי, בראשית מא א; [93] אברבנאל על מו"נ, סוף פל"ו הקדמה ג. וראה שם באריכות על המחלוקת בינו לבין הרמב"ם בהסבר מקורות המקרא וחז"ל על מהות החלום, איש איש לשיטתו, עיי"ש; [94] אברבנאל עה"ת בראשית מ כד, וריש פ"ר מקץ; רבנו בחיי בראשית מא א; שו"ת תשב"ץ ח"ב סי' קכח; רד"ק ירמיה כג כח; שו"ת שיבת ציון סי' נב; [95] רד"ק ירמיה כג כח; [96] מאירי סנהדרין ל א; [97] לבוש אורה, פ"ר וישב; [98] שו"ת שיבת ציון סי' נב; שו"ת באר משה ח"ג סי' קע; [99] שו"ת תשב"ץ ח"ב סי' קכח; [100] אברבנאל, ריש פ"ר מקץ; רבנו בחיי בראשית מא א; שו"ת שיבת ציון סי' נב; [101] אור החיים בראשית לו ז. וראה עוד בפירושו בבראשית מא א; [102] מהרש"א ח"א ברכות נה ב; [103] שו"ת תשב"ץ ח"ב סי' קכח; העמק שאלה, שאילתא כט אות טו, לשיטת התשב"ץ; יד מלאכי כללי דינים מערכת דל"ת, אות קסז, שם מעבר יבק בהקדמתו; שד"ח מערכת דל"ת, כלל מה; [104] ח"י ר"ן סנהדרין שם; העמק שאלה שם, לשיטת השאילתות; [105] שו"ת חקרי לב חו"מ ח"א סי' קיח; שו"ת שיבת ציון סי' נב. וראה בשד"ח מערכת דל"ת כלל מה; [106] שד"ח מערכת דל"ת כלל מה; שם, פאת השדה כלל כז; [107] ראה בשו"ת יביע אומר ח"א חו"מ סי' מא אות כה, ובשו"ת יחיה דעת ח"ה סי' לט, בהע' בעמ' קפ, בשם דבש לפי מהחיד"א, מערכת נו"ן אות יב; [108] שו"ת חיים ביד סי' צב; שו"ת לב חיים ח"ג סי' יט; [109] שאל המלך _ ראה שמו"א כח ו. וראה בפירושי הרלב"ג והרד"ק שם. וראה בפירוש רבנו בחיי דברים כט כח, מפסוק הנסתרות לה' אלקינו וגו', יוצא שם מומחה לשאלת חלום; [110] ב"מ קז ב, רב סליק לבי קברי, עבד מה דעבד, ופירשו הרי"ח שם, וערוך ע"י עבד (ב), ובשיטמ"ק ב"מ שם, שהיה על ידי שאלת חלום; ב"ב קמז א, ומנחות סז א, אמר רבא, יהא רעוא דאחזי בחלמא; ברכות יח ב, מעשה בחסיד אחד וכו', ופירש המהרש"א ח"א שם, שהיה על ידי שאלת חלום, והוסיף: שמעתי דגם בדרות

האחרונים היו משתמשים בבעלי חלומות על ידי השבעה בשמות; ירושלמי כלאים ט ג, רבי יוסי צם תמנין יומין למחמי רבי חייה רבה; [111] תשוי מיימוני לסי קנין סי לא, בשם מהר"ם מרוטנברג, בענין מלמד שחלה; ראב"ן סי כו, והגהות מרדכי ע"ז פ"ה סי תתנח, בענין כלי של יין נסך; סמ"ג לאווין סד, במנין הלאו של השמר לך פן תשכח (הובא במגדל עוז הל' דעות ב ג); שו"ת תשב"ץ ח"ב סי קנט, בענין מכה בדופן; הג"א ע"ז סי מא בשם רבנו אפרים, בענין דג ברבוט"א; מרדכי ב"ק ריש פ"א, בענין תשלומי פועלים; ב"י או"ח סי תרנא בשם הרקנט, בענין סמיכות האתרוג ללולב; שו"ת הרדב"ז ח"ג סי תקלב, בענין אמירת פיוטים בתוך התפילה; שו"ת הרדב"ז ח"ו סי אלפיים רפו, בענין תפילין של רש"י ור"ת; ט"ז אבהע"ז סי קצט סקל"ה, בשם ר"י אור זרוע, בענין השם עקיבא; פרי תואר לר' חיים בן עטר, סי פה, בענין ארבה; [112] יש המזהים אותו כר' יעקב מקורביל, ויש החולקים על זיהוי זה _ ראה בהקדמתו של הרב ר. מרגליות לספר שו"ת מן השמים; א.א. אורבך, בעלי התוספות, עמ' 129; [113] ראה עליו בשו"ת הרדב"ז ח"א סי י, וח"יב סו"ס שמ; שם הגדולים להחיד"א, מע' גדולים, מע' יו"ד, אות רכד; הקדמת הר"ר מרגליות לסי שו"ת מן השמים; [114] ראה בשבלי הלקט סי קנו. וראה מה שתיירץ על כך בשו"ת יביע אומר ח"א או"ח סי מא אות כה; [115] סי חסידים סי רה, וסי תסט, וסי תתשעג. וטעמו מהפסוק בדברים יח יג, תמים תהיה עם ה' אלקיך. וראה במאמרו של הרב י. פחה, תחומין, ה, תשמ"ד, עמ' 402 ואילך, שכוונת ר"י החסיד על דרך עצה טובה, ולא בגדר איסור; [116] החיד"א ביעיר אוון ח"א סי טו, ובשם הגדולים, מע' יו"ד אות רכד; [117] ש"ך חו"מ סי שלג סקכ"ה, בענין חלומי של המהר"ם מרוטנברג, בדין מלמד שחלה; שו"ת נובי"ת חו"ד סי ל, תשובה מבן המחבר, בענין חלומי של רבנו אפרים, בדין דג הברבוט"א; ארצות החיים סי ט סקכ"א. ובשו"ת חיים ביד סי לא, כתב שאסרו לעשות שאלת חלום בזמן הזה, כדי לדעת העתיד בענייני דעלמא; [118] כמו שמבואר אצל הראב"ד, בעל ההשגות, בהל' לולב ח ה, שכתב 'הופיע רוח הקודש בבית מדרשו מכמה שנים, ובבית הבחירה ויד כתב 'גלה לי מסוד ה' ליראיו, ובמשכב ומושב ז כתב 'ברוך ה' אשר גילה סודו ליראיו, ובספרו בעלי הנפש סוף שער המים כתב הראב"ד 'כך הראוני מן השמים; [119] כפי שכתב רבי יוסף קארו, בעל השולחן ערוך, את ספרו 'מגיד מישירים, ורבי משה חיים לוצאטו, בעל המחבר מסילת ישירים, את ספריו 'מגילת סתרים, 'רזין גניזין, 'תיקונים חדשים. ובהקדמת הר"י מוואלאזין לספרא דצניעותא (הוצאת הוראדנא, 5580) כתב שבאו להגר"א הרבה מגידים מן השמים, שרצו למסור לו הלכות ללא עמל ויגיעה, והוא סירב, כי רצה לעמול בתורה; [120] ספר מפשר חלמין, חובר על ידי שלמה אלמולי, ה"א רנ / 1490 – שב / 1542, ויצא לאור בשנת רעו / 1516. בהקדמתו לספרו כותב ר' שלמה אלמולי, שרב האי גאון חיבר שערים בפתרון החלומות. יש אומרים, שגם רש"י חיבר פתרון חלומות, ויש אומרים, שגם רב סעדיה גאון חיבר ספר פתרון חלומות, בשם מגיד עתידות; [121] שו"ת הרב או"ח סי רפח ט"ז וסי"א; [122] ברכות ס ב; רמב"ם תפילה ז א. וראה בברכות נה ב, ובסנהדרין קג א _ 'לא תאנה אליך רעה' (תהלים צא ט), שלא יבעתוך חלומות רעים והרהורים רעים; [123] דרישה או"ח ר"ס רכ; פמ"ג או"ח סי רכ בא"א סק"א; מ"ב שם סק"א; [124] ברכות נה ב, ושם פירוט הפסוקים; רא"ש ברכות פ"ט סי ה; טושו"ע או"ח רכ א. הר"י"ף והרמב"ם השמיטו דין זה. וכבר העירו ביד המלך, הל' תפילה, ובמהר"ץ חיות ברכות נה ב, שהרמב"ם השמיט מחיבורו ההלכתי את הדינים הנוגעים להטבת חלום, והרבנו של עולם בברכת כוהנים, וכן השמיט את כל תיאורי החלומות ופתרונותיהם המוזכרים בתלמוד; [125] תוסי שם ד"ה שבע, פירוש א; מאירי שם; [126] ר"י בתוסי שם; מג"א סי רכ סק"ב; [127] תוסי שם, בשם י"מ; טור או"ח סימן רכ, שכן נוהגים; [128] מג"א סי רכ סק"א; [129] מאירי ברכות שם; [130] דרישה שם; [131] מג"א שם סק"ב, בשם שלי"ה; [132] פתח הדביר חלק ב' סימן רכ; שדי תמד מערכת יוה"כ"פ סימן ג, ד"ה אחר החיפוש; [133] ערוה"ש או"ח רכ ד; [134] יש שמחליפים הסדר, ומקדימים החלום על אחרים _ ראה מג"א סי קל סק"ב; מחצית השקל שם; מ"ב שם סק"ד; [135] נוסח אחר בירושלמי ברכות ה א _ 'יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי, שיהו כל חלומותי שחלמתי בין בלילה הזה בין בשאר הלילות, בין שחלמתי אני, ובין שחלמו לי אחרים, אם טובים הם, יתקיימו עלי לששון ולשמחה לברכה ולחיים, ואם לדבר אחר, כשם שהפכת את מי המרה למתיקה, ומי ירחו על ידי אלישע למתיקה, ואת קללת בלעם בן בעור לברכה, כן תהפוך את כל החלומות הקשים, ומה שחלמו אחרים עלי, לטובה לברכה ולרפואה ולחיים לשמחה ולששון ולשלוש; [136] שו"ת תרומת הדשן סי כז; רמ"א או"ח קכח מה; [137] ברכות נה ב; טושו"ע או"ח קל. וראה במ"ב סי קל סק"ה, שהגר"א היה נוהג לומר הרבש"ע גם בסוף פסוק ג', ולא היה"ר שנדפס בסידורים; [138] ט"ז או"ח סי קל סק"א; מג"א שם סק"ב; [139] מ"ב סי קל סק"ו; [140] ט"ז ומג"א סי קל סק"א; [141] מ"ב סי קל סק"א; [142] ר"ן ברכות נה ב; רמ"א או"ח סי קל; [143] מ"ב שם סק"י; [144] ביאור"ל סי קל ד"ה מאן; [145] ראה מג"א סי קכח סק"ע; מ"ב סי קל סק"ד; [146] ב"י או"ח סי קל; [147] תוסי סוטה לט ב ד"ה א; [148] תוסי סוטה מ א ד"ה כל; [149] שו"ת מהרי"ל סי קמח; [150] שבת יא א; תענית יב ב; בראשית רבה מד טו; [151] שו"ת אור זרוע סי תז; ברכי יוסף או"ח סי רפח; [152] רמב"ם תעניות א יב; [153] ברכות לא ב, ולפי פירוש הר"ח הכוונה לתענית חלום. וראה במ"מ תעניות א יב, שכן גם דעת הרמב"ם; [154] רמב"ם שם; [155] בה"ג, הובא במ"מ שם, ובתוסי ברכות לא ב ד"ה כל; טושו"ע או"ח רפח ו, ובמ"ב שם סק"ב; [156] מ"ב סי רפח סק"ז; [157] וראה באוצר הגאונים, לברכות ל א, בשם רב האי גאון, שכשיושב בתענית על חלום רע, ומשים על ליבו שנקרע גזר דינו, אין לך עונג גדול מזה; [158] וראה בתוסי נזיר ב ב ד"ה ואמאי. וראה שאילתות, שאילתא א, ומשך חכמה, במדבר ו יד; [159] ברכות לא ב; רמב"ם תעניות א יב; טושו"ע או"ח רפח ד; [160] בענין ר"ח ניסן ראה מ"ב סי רפח סק"י; [161] רמ"א שם; [162] מ"ב סי רפח סק"ח; [163] טושו"ע או"ח רפח ה; [164] מ"ב סי רפח סקט"ז; [165] שו"ת או"ח רפח ה; [166] שלי"ה, שבת, ח"ב עמ' פה. וראה בשער הציון סי רפח סקט"ז; [167] מ"ב סי רפח סקט"ז; [168] ט"ז או"ח רפח סק"ג; [169] ראה שו"ת זרע אמת ח"ג סי סג; עיקרי הדי"ט או"ח סי ל; [170] שו"ת פתח הדביר אות ה; [171] רמ"א או"ח תרד א; [172] מ"ב סי רפח סק"ז; [173] שו"ת חקרי לב חחו"מ ח"א סי קטו. וראה בשד"ח מערכת דל"ת כלל מה; [174] שו"ת חיים ביד סי צב.

חדש - "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטורי זה בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו. בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

Johannesburg, South Africa

יהנסבורג, דרום אפריקה
כסלו, תשע"ב

ציור אמנותי של חיות על גבי בית מזוזה

שאלה

בבית הכנסת שלנו מכינים בית מזוזה חדש לכניסה הראשית. האמן מציע לצייר עליו ציורים של אריה, זאב, שמש וירח, הרומזים לסמלים של השבטים. האם זה מותר?

התשובה

א. ככלל, מותר לצייר צורות של חיות שונות¹, אך אסור לעשות את ארבעת פני החיות שבמרכבה ביחד², וכן אסור לעשות צורת גלגל המזלות³.

ב. לגבי ציור שמש וירח, ראה תשובתנו בשו"ת במראה הבזק חלק ז סי' סג.

ג. על בית מזוזה ראוי להימנע מעשיית כל צורה, מכיוון שרבים רגילים לנשק את המזוזה, ואין ראוי שינשקו צורה כלשהי⁴.

¹ רמב"ם (הלכות עבודה זרה ג, יא); שולחן ערוך יו"ד (קמא, ו).

² גמרא ראש השנה (שם) ורמב"ם (כד ע"ב); עבודה זרה (מג ע"ב); שולחן ערוך יו"ד (קמא, ד). עיינו גם ש"ך (שם ס"ק כ) מה הם ארבעת הפנים.

³ ראש השנה (שם) ורמב"ם (שם). הבי"ח (יו"ד סי' קמא אות ה, בקונטרס אחרון) כתב שאפילו לעשות אחת מהחיות שבגלגל המזלות אסור, ולכן אסור לעשות צורת אריה אפילו לבדו. אך הרשב"א (בתשובה חלק א סי' קסז) התיר לעשות צורת אריה אם אינו עושה את ארבעת הפנים שבמרכבה, וכן הוכיח הש"ך (שם ס"ק ל), שהאיסור בעשיית החיות של המזלות הוא רק אם עושה את כל המזלות ביחד.

⁴ בהגהות אשר"י (על הרא"ש עבודה זרה פרק ג סי' ה) כתב שאין ראוי לעשות צורות בבית הכנסת, שלא ייראה כמשתחוה להן, והביאו הט"ז (יו"ד סי' קמא ס"ק יד). ועיין בגמרא בסנהדרין (ס ע"ב) וברמב"ם הלכות עבודה זרה (ג, ו) שהמנשק לעבודה זרה עובר בלא תעשה. ואם כן, אף שהמנשק מזוזה ודאי שאין כוונתו לנשק את הצורה, מכל מקום, כשם שמגונה הדבר שייראה כמשתחוה לצורה – כך מגונה הוא שייראה כמנשק לה.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן